

ЧОВЕК СЪЩЕСТВУВА ЗАРАДИ САМИЯ СЕБЕ СИ

Той не е длъжен нито да жертва себе си заради другите, нито да иска от другите да се жертват заради него

РАЗГОВОР НА АЛВИН ТОФЛЪР С АЙН РАНД, ПУБЛИКУВАН В СП. „ПЛЕЙБОЙ” ПРЕЗ 1964 г.

ПЛЕЙБОЙ: Г-жо Ранд, във вашите романи и есета, и особено в противоречивия ви бестселър „Унизеният Атлас” вие излагате старателно промислен, вътрешно последователен възглед за живота. Същност вашите произведения представляват всеобхватна философска система. Какво се стремите да постигнете с тази нова философия?

РАНД: Опитвам се да дам на хората – поне на тези, които искат да мислят -цялостен, последователен и рационален възглед за живота.

ПЛЕЙБОЙ: Какви са основните положения на обективизма? С какво започва той?

РАНД: Той започва с аксиомата, че съществуващото съществува, тоест обективната истина съществува независимо от този, който я възприема, от неговите емоции, чувства, желания, надежди и страхове. Обективизмът твърди, че разумът е единственото дадено на човека средство да възприема действителността, и единственото ръководство за действие. Под „разум” аз разбирам способността да се определя и усвоява материала, който човек придобива чрез усещанията.

ПЛЕЙБОЙ: В "Атлас" вашият герой, Джон Голт, заявява: "Кълна се в живота и в моята любов към нея, че никога няма да живея заради друг, и няма да поискам от друг да живее заради мен. Как се отнася това заявление към вашите основни принципи?"

РАНД: Заявлението на Голт е афористичен израз на обективистката етика. Всяка етическа система пряко или косвено се основава на метафизиката и произхожда от нея. Етиката, произтичаща от метафизическата основа на обективизма, твърди, че доколкото разумът е главен инструмент за оцеляването на човека, негово главно достойнство е рационалността. Да използва своя разум, да разбира действителността, и да постъпва по подходящ начин – това е морален императив за човека. Или поне това, което природата му на разумно същество изисква, за да оживее. По същество обективистката етика твърди, че човек съществува заради самия себе си, че стремежът към собствено щастие е най- великата морална цел, че той не е длъжен да жертва себе си заради другите и да принася в жертва други заради себе си. Последното твърдение е отразено и в заявлението на Голт.

ПЛЕЙБОЙ: Какъв морал произтича от това, ако говорим за поведението на индивида?

РАНД: За това подробно се разказва в "Атлас".

ПЛЕЙБОЙ: Героинята на романа, както вие сама казвате, е "абсолютно неспособна да изпитва чувство на фундаментална вина". Може ли която и да нравствена система да съществува без категорията „вина”?

РАНД: Ключовата дума в цитираното от вас изказване е "фундаментална". Фундаментална вина не означава способност да се отнасяш критично към собствените постъпки, ако ги извършваш. „Фундаменталната вина” е признание, че човек е зъл и виновен по своята природа.

ПЛЕЙБОЙ: Имате предвид първородния грях?

РАНД: Именно. Нито моята героиня, нито аз, нито който и да е обективист не е способен нито да приеме, нито емоционално да усети понятието „първороден грях”. Именно то отрича всяка нравственост. Ако човек е виновен по природа, значи е лишен от избор. Ако няма избор, то въпросът не се отнася до сферата на нравствеността. Нравствеността съществува само там, където волята на човека е свободна, отнася се само към действията, открити за избор. Да смяташ човека за виновен по природа – това е противоречие в термините. Моята героиня би била способна да изпитва вина за някакви конкретни действия. Само че, бидейки високоморална и уважаваща себе си жена, тя се старее да постъпва така, че да не изпитва вина за своите постъпки. Тя постъпва абсолютно морално и затова не приема вина, която не е заслужила.

ПЛЕЙБОЙ: В "Атлас" един от главните герои е запитан: "Какъв е най- порочният тип човек?" Отговорът му удивлява. Той не казва "садист", "убиец", "сексуален маниак" или "диктатор"; той отговаря: "Човекът, който няма цел". Все пак ми се струва, че повечето хора изживяват живота си, без ясно да са си поставили цел. Смятате ли ги за порочни?

РАНД: Да, до известна степен.

ПЛЕЙБОЙ: Защо?

РАНД: Защото тази черта на техния характер е в основата на всяко зло, споменато във въпроса ви, тя го причинява. Садизмът, диктатурата - всеки вид зло - е следствие на бягството на човека от действителността. Следствие е на неговата неспособност да мисли. Човекът без цел – това е човек, който се носи по течението, отдава се на случайни чувства и неопределени импулси. Той е способен на всяко зло, доколкото по никакъв начин не контролира собствения си живот. А за да имаш контрол над живота си, е нужна цел, конструктивна цел.

ПЛЕЙБОЙ: Нима Хитлер или Сталин, ако говорим за тирани, не са имали строго поставена цел и не са контролирали живота си?

РАНД: Разбира се, че не са. Забележете, че и двамата завършват дните си като пълни психопати. Тези хора не са имали чувство на собствено достойнство, и, следователно, са ненавиждали всичко живо. Впрочем, тяхната психология е отразена в "Атлас" в образа на Джеймс Тагарт. Човек, който няма цел, но който е принуден да действа, насочва действията си към унищожаване на другите. Това съвсем не е конструктивна, творческа цел.

ПЛЕЙБОЙ: Ако човек организира своя живот около една, ясно определена цел, няма ли опасност да стане прекалено тесногърд, да загуби широтата на възгледите си?

РАНД: Напротив. Главната цел помага да се слоят всички грижи в живота в единно цяло. Тя създава йерархия, относителна значимост на човешките ценности, спасява човека от безсмислени вътрешни конфликти, позволява му да се наслаждава на живота в цялата му пълнота, и да пренесе тази наслада във всяка област, която съзнанието му открива. А човекът, който няма цел, се губи в хаоса. Той не знае какви са ценностите му. Не може да каже какво е важно за него и какво не. Такъв човек безцелно и безпомощно плува по течението, подчинявайки се на всеки случаен стимул, на всяка внезапна прищявка. Той не може на нищо да се наслади. Той прахосва живота си в търсене на някаква ценност, която никога не открива.

ПЛЕЙБОЙ: А нима опитът да отстраните прищевките от живота си и да действате изключително по рационални подбуди, не води към безцветно, безрадостно съществуване?

РАНД: Откровено казано, не разбирам за какво говорите. Дайте да уточним термините. Разумът е инструмент на човешкото познание, той е способност да се разбират фактите от действителността. Да се действа разумно – това означава да се действа в съответствие с тези факти. Емоциите не са инструмент на познанието. Вашите чувства не ви дават информация за фактите, само отчасти дават представа как вие преценявате един или друг факт. Емоциите са резултат от вашите ценностни съждения; обусловени са от заложените във вас предпоставки, независимо дали осъзнавате това или не. Прищявката е емоция, причината за която не знаете, и не искате да знаете. Нека сега видим какво означава да действаш по прищявка. Това означава да действаш в състояние на временно умопомрачение. Това ли наричате „пълнокръвно“? То е пълнокръвно само в буквалния смисъл – води до кръвопролитие. Действия, несъобразени с обективните факти, могат да доведат само до разрушение.

ПЛЕЙБОЙ: Трябва ли напълно да игнорираме емоциите, съвсем да ти отстраним от живота си?

РАНД: Разбира се, че не. Просто трябва да знаем мястото им. Емоцията е автоматична реакция, автоматично следствие от ценностната система на човека. Следствие, а не причина. Между разума и емоциите на човека няма непременно противоречие - при условие, че се спазва правилното съотношение. Разумният човек знае, или съзнателно се стреми да узнае, източника на своите емоции, основните нагласи, от които възникват емоциите. Ако тези нагласи са неверни, той го коригира. Той никога не постъпва, воден от емоции, които не може да обясни, чието значение не разбира. При оценка на ситуацията той разбира защо реагира именно така, и разбира прав ли е или не. В него няма вътрешни конфликти, неговият разум и емоции са съединени в едно, неговото съзнание е напълно хармонично. Емоциите не са му враг, те са средство, позволяващо да се наслаждава на живота. Но той не се ръководи от емоциите, а от разума. Ако човек приема своите емоции за причина, а разума си- за пасивно следствие от тях, ако се ръководи от емоциите, а използва разума само за да оправдае емоциите си и да им придаде смисъл, тогава той постъпва аморално, обрича се на мъка, неуспех, поражение. И не постига нищо, освен разрушение – на самия себе си и на другите.

ПЛЕЙБОЙ: Според вашата философия трудът и неговите постижения са висша цел в живота. Аморални ли са тези, които намират по-голямо удовлетворение в радостта от приятелството и семейството?

РАНД: Ако те поставят такива неща като приятелството и семейството по-високо от собствения си творчески труд, тогава са аморални. Приятелството, семейният живот, човешките взаимоотношения, не са главното в живота на човека. Човек, който поставя другите по-високо от собствения си творчески труд, е емоционален паразит; в същото време, ако за него работата е на първо място, не възниква конфликт между нея и радостта от човешките отношения.

ПЛЕЙБОЙ: Мислите ли, че и жените, и мъжете са длъжни да градят живота си около работата – и ако да, около каква работа именно?

РАНД: Разбира се. Аз мисля, че жените са хора. И това, което е правилно за мъжете, е правилно и за тях. Основните принципи са същите. Не се опитвам да определям коя работа е „мъжка“, няма да го правя и спрямо жените. Няма никакъв особен вид работа, която да е подходяща изключително за жени. Жените могат да си избират професия в съответствие със собствените цели и нагласи, както и мъжете.

ПЛЕЙБОЙ: Според вас аморална ли е жената, която предпочита да се посвети на дома и семейството, вместо на професионалната си кариера?

РАНД: Не е аморална. Бих казала, че е непрактична, доколкото грижата за дома не може да е пълноценна работа, с изключение на времето, когато децата още не са пораснали. Обаче ако тя иска да има семейство и изцяло да му се посвети, макар и за известно време, би трябвало да подходи към това като към професионална дейност. Тоест, да изучи предмета, да установи правила и принципи, посредством които възнамерява да възпитава децата, да подходи към задачата от позицията на интелекта. Това е много отговорна задача и много важна, но само когато към нея подхождат като към наука, а не просто като към емоционална прищявка.

ПЛЕЙБОЙ: А къде според вас в живота на рационалния човек, чиято единствена и главна страст е работата, е мястото на романтичната любов?

РАНД: Това е главната награда за такъв човек. Единственият човек, способен да изпита дълбока романтична любов – това е човекът, движен от страстта си към работата. Любовта изразява чувството на собствено достойнство, най-дълбоките ценности в характера на мъжа и жената. Влюбваш се в човек, притежаваш същите ценности. Ако човек няма ясно определени ценности и нравствени сили, той не е способен да оцени по достойнство друг човек. В тази връзка бих искала да цитирам „Изворът”, където един от героите произнася фраза, често повтаряна от читателите: „**За да кажеш „Аз те обичам”, първо трябва да се научиш да казваш „аз”.**”

ПЛЕЙБОЙ: Твърдите, че личното щастие – това е висша цел, и че саможертвата е аморална. Отнася ли се това за любовта в същата степен, както за работата?

РАНД: Към любовта в най-голяма степен в сравнение с всичко останало. Когато сте влюбени, това означава, че човекът, когото обичате, става извънредно важен за вас и вашия живот. А това е много егоистично. Ако не бяхте егоист в това отношение, това неизбежно би означавало, че присъствието и изобщо съществуването на любимия човек не ви носи никакво удоволствие или щастие, и че вие обичате този човек от съжаление, че се принасяте в жертва. Няма нужда да казвам, че подобна роля не би се харесала на никого, и никой не би се съгласил да я играе. **Любовта не е саможертва, тя е най-дълбинното утвърждаване на нашите лични потребности и ценности.** Човекът, когото обичате, ви е необходим заради вашето собствено щастие. И това е най-големият комплимент, който сте в състояние да направите на този човек.

ПЛЕЙБОЙ: Вие осъждате пуританското разбиране, че плътската любов е уродлива и порочна, и в същото време пишете, че: „Безразборните връзки и мимолетните увлечения са типични за хора, които смятат за порочни и секса, и самите себе си”. Твърдите ли, че „подредените” връзки и трайните увлечения в секса са нравствени?

РАНД: Бих казала, че сериозният и избирателен полов живот не може да се нарече „увлечение”. Самото понятие подсказва лекомислен и несериозен подход към нещата. Считаю секса за един от най-важните аспекти на човешкия живот, и следователно към него не може да се подхожда лекомислено и несериозно. Нормалният полов контакт е възможен само на основата на най-големите ценности у човека. И затова смятам половата разпуснатост за безнравствена. Не защото сексът е зло, а защото сексът е нещо много твърде важно, твърде ценно.

ПЛЕЙБОЙ: Означава ли това според вас, че полова връзка могат да имат само брачни партньори?

РАНД: Не непременно. Сексът подсказва, че между хората има твърде сериозни взаимоотношения. Ще доведат ли тези отношения до брак, или не – това зависи от обстоятелствата, от всичко, което заобикаля тези хора в живота. Считаю брака за много важна институция, но само в случай, че двама души са намерили един в друг този, с когото искат да прекарат остатъка от живота си. А на този въпрос нито един мъж, нито една жена не могат да отговорят категорично и веднага. Когато такава категоричност се появи, когато изборът е

окончателен, тогава, разбира се, бракът е много желан. Но от това не следва, че отношенията, възникнали когато не е имало такава категоричност, са порочни. Мисля, че дали една връзка ще прерасне в брак, зависи от знанията, от положението и състоянието на партньорите, и само на тях двамата принадлежи правото да решават този въпрос. Нравствено е и едното, и другото – но само при условие, че двете страни сериозно се отнасят към своите отношения, и че тези отношения се базират на ценности.

ПЛЕЙБОЙ: Като борец за делото на просветения егоизъм, как се отнасяте към факта, че много хора стават, така да се каже, хедонисти, и посвещават живота си на удоволствията?

РАНД: Аз съм принципен противник на философията на хедонизма. Хедонизмът – това е учение, провъзгласяващо за благо всичко, което доставя удоволствие, и следователно – **удоволствието е не първопричина, а следствие.** За нравствено може да се счита това удоволствие, което произтича от рационалното оценъчно съждение, че удоволствието само по себе си не е нито ръководство за действие, нито критерий за нравственост. Противното би означавало, че се ръководите от случайни чувства, емоции, мимолетни прищявки – но не от разума. Моята философия е пълна противоположност на хедонизма. Аз твърдя, че случайно, с помощта на произволни, субективни средства, не можете да постигнете щастие. То е достижимо само на основата на рационалните ценности. Под рационални ценности изобщо не разбирам това, което човек може сляпо и произволно да обяви за рационално. Да определи рационални критерии за това към какви рационални ценности да се стремим – това е задача на етиката, на науката за нравствеността.

ПЛЕЙБОЙ: Някъде вие казвате, че мъж, който губи време, тичайки след жени, е човек, „който презира сам себе си“? Бихте ли уточнили какво имате предвид?

РАНД: Този тип мъже сменят местата на причина и следствие по отношение на секса. **Сексът е израз на самоуважението на човека, на неговата самооценка.** Но човек, който не цени себе си, се стреми да обърне процеса обратно. Той се стреми да извлече **самоуважение от своите сексуални победи, което по принцип е невъзможно.** Той не може да придобие собствена ценност на базата на броя жени, за които представлява ценност. Но тъкмо с такава безнадеждна работа се опитва да се занимава.

ПЛЕЙБОЙ: Вие се борите с представата, че сексът е "неподвластен на разума". Но нима сексът не е ирационален биологичен инстинкт?

РАНД: Не. Да започнем с това, че в човека въобще няма никакви инстинкти. Във физическо отношение сексът е способност. Но това, как човек ще проявява тази способност, и **кого** ще сметне за привлекателен, зависи **от неговите** критерии за ценност. Това зависи от предпоставките, които могат да бъдат съзнателни или несъзнателни, и които определят неговия избор. Именно по такъв начин неговата философия управлява половия му живот.

ПЛЕЙБОЙ: В "Атлас" вие пишете: "Във всяка работа има две страни. Едната от тях е правилна, другата –неправилна. Но средата винаги е зло". Това не е ли едностранчив, черно-бял подход към ценностите?

РАНД: Разбира се. Аз категорично поддържам черно-белия възглед за света. Нека да обясня. Какво се разбира под "черно и бяло"? Добро и зло. Преди всичко трябва да си обясните какво е черно и какво - бяло, доколкото сивото е само смес от тези два цвята. А когато сте установили, че едната алтернатива е добро, а другата - зло, нищо не оправдава избора ви да ги смесите. Няма оправдание, когато избираш дори част от нещо, което е зло, ако предварително знаеш това.

ПЛЕЙБОЙ: Значи вярвате в абсолюта?

РАНД: Да.

ПЛЕЙБОЙ: В такъв случай, можем ли да наречем обективизма „догма“?

РАНД: Не. Догмата е набор от убеждения, приети на доверие; тоест, без рационална обосновка и даже въпреки очевидното. Догмата е въпрос на сляпа вяра. Обективизмът е пълна противоположност на догмата. Според обективизма не трябва да приемате никаква идея или убеждение, ако не можете да докажете истинността му с помощта на разума..

ПЛЕЙБОЙ: Не може ли обективизмът да се превърне в догма, ако получи широко разпространение?

РАНД: Не. Забелязах, че обективизмът сам се защитава от тези, които искат да го превърнат в догма. Доколкото обективизмът изисква да използвате разума си, тези, които се опитват да вземат принципите му, и безразсъдно и безразборно да ги прилагат към всички конкретни житейски обстоятелства, откриват, че това е невъзможно. Скоро им се налага или да се откажат от обективизма, или да го приемат. Когато казвам „да го приемат“, имам предвид да използват собствения си разум, собственото мислене, за да разберат как да прилагат принципите на обективизма към конкретните проблеми в техния живот.

ПЛЕЙБОЙ: Казвали сте, че сте противница на вярата. Вярвате ли в Бог?

РАНД: Разбира се, че не.

ПЛЕЙБОЙ: Приписват ви следното изказване : "Кръстът е символ на изтезанието, на принасянето в жертва на не-идеала. Предпочитам кръстния знак на долара". Наистина ли мислите, че можете да обобщите двете хилядолетия християнство с думата „изтезание“ ?

РАНД: Да започнем с това, че никога не съм казвала подобно нещо. То съвсем не е в моя стил - нито от литературна, нито от интелектуална гледна точка. Не съм казвала, че предпочитам знака на долара – това е пълна глупост, и моля ви, не забравяйте да го публикувате. Не знам откъде се е взел този цитат, но смисъла на знака на долара е изяснен в "Атлас". Там ясно е казано, че това е символ на свободната търговия, а следователно и на свободния ум. Свободният ум и свободната икономика логически произтичат един от друг. Едното не може да съществува без другото. Знакът на долара, като символ на валутата на свободна страна, е символ на свободния ум. Още повече, доколкото се отнася до историческия знак на долара, съществува много правдоподобна, макар и недоказана хипотеза, че той обозначава началните букви от думата "Съединени щати" - US.

Но стига за долара. Искате сега да поговоря за кръста. Вярно, аз считам кръста за символ на идеал, принесен в жертва на не-идеала. Нима той означава нещо друго? Съгласно християнското учение, Христос е човешкият идеал. Той възплъщава в себе си всичко, на което е длъжен да се стреми да подражава всеки човек. И въпреки това, съгласно християнската митология, той е приел смъртта не за своите собствени грехове, а за греховете на другите, не-идеални хора. С други думи, човек с идеални добродетели е бил разпнат в името на другите, порочни хора, и се очаква, че те ще приемат неговата жертва. Ако бях християнка, нищо друго не би ме възмутило толкова, колкото самата идея да се принесе идеала в жертва на не-идеала, добродетелта в жертва на порока. И в името на този символ от хората изискват да се принасят в жертва на други, по-лоши от тях. Именно така се използва тази символика. А това е изтезание.

ПЛЕЙБОЙ: Според вас нито една религия ли не е предложила нещо, което притежава конструктивна ценност за човешкия живот?

РАНД: В качеството си на религия - не, ако разбираме религията като сляпа вяра, вяра, непотвърдена или противоречаща на фактите от действителността и изводите на разума. Вярата като такава е много вредна за човешкия живот, доколкото е отрицание на разума. Но не трябва да забравяме, че религията е ранна форма на философията, че първите опити на човека да обясни вселената, да придаде на човешкия живот и на системата от нравствени ценности отчетливи координати, са родили религии, преди той да узрее до философията. И в качеството на философия някои религии имат много важно нравствено значение. Те могат да окажат положително въздействие, да помогнат да усвоите правилните нравствени принципи - но в много противоречив контекст, и на много, нека се изразя така, опасна и недобра основа - основата на вярата.

ПЛЕЙБОЙ: В такъв случай, можете ли да кажете, че ако ви се наложи да избирате между символа на кръста и символа на долара, бихте избрали долара?

РАНД: Не приемам подобен избор. Задайте въпроса другояче: ако трябваше да избирам между вярата и разума, за мен не би съществувал никакъв избор. Бидейки човек, мога да избира само разума.

ПЛЕЙБОЙ: Смятате ли, че богатите бизнесмени като Форд или Рокфелер, са безнравствени, доколкото използват своето богатство за благотворителност?

РАНД: Не. Това е тяхна привилегия, от която те са свободни да се възползват, ако искат. Моите възгледи за благотворителността са много прости. Аз не я считам за голяма добродетел и, преди всичко, не я считам за морален дълг. **В помощта на другите няма нищо лошо, ако те са достойни за тази помощ, и ако даващите могат да си я позволят.** За мен благотворителността е второстепенен въпрос. Аз се боря против представата, че благотворителността е морален дълг и основна добродетел.

ПЛЕЙБОЙ: Какво място във вашата философска система заема състраданието?

РАНД: Смятам, че трябва да съчувстваме само на тези, които са невинни жертви, а не на тези, които са нравствено виновни. Ако изпитваш състрадание към жертвите на концлагера, не можеш да изпитваш състрадание и към палачите. Ако изпитваш състрадание към палачите, това е морално предателство по отношение на жертвите.

ПЛЕЙБОЙ: Ще бъде ли нарушение на принципите на обективизма, ако някой пожертва себе си, заставайки на пътя на куршум, насочен към друг?

РАНД: Зависи от обстоятелствата. Аз бих застанала на пътя на куршума, ако е насочен към моя съпруг. Ако човек умира, защитавайки това, което му е скъпо, това не е никаква саможертва. Ако тази ценност е достатъчно значима, няма да искате да живеете без нея. Това се отнася и за всички така наречени „жертви на любовта“.

ПЛЕЙБОЙ: А готови ли сте вие и вашите последователи да отидете на смърт заради своето дело? И има ли изобщо такава добродетел за обективиста, противник на саможертвата, нещо, заради което си струва да отидеш на смърт?

РАНД: В книгата ми „Унизеният Атлас“ има ясен отговор на този въпрос. Аз казвам, че човек е длъжен да живее заради своите ценности, ако трябва – да се бори за тях, доколкото същността на самия живот е да придобиваш ценности. Човек не живее автоматично. Той е длъжен за живее като разумно същество, и няма право да приема нищо по-малко. Ако си остане животно, няма да оживее. Даже такава най-проста ценност като храната трябва да се създаде от човека – трябва да се отгледа, да се обработва. Човек е длъжен да завоюва и защитава всички ценности, и ако нещо ги заплашва, да е готов да се бори, и ако трябва – **да умре за правото да живее**

като разумно същество. Вие питате готова ли съм за умра за обективизма? Да, готова съм. Но, което е по-важно, готова съм да живея за него. А това е далеч по-трудно.

ПЛЕЙБОЙ: Отдавайки толкова голямо значение на разума, вие влизате във философски конфликт със съвременните писатели и поети, много от които, по техните собствени признания, са мистици, или както още ги наричат, ирационалисти. Защо се получава така?

РАНД: Защото в изкуството има философска основа, а основните философски тенденции сега са различни форми на неомистицизма. Изкуството отразява възгледите на художника за човека и за живота. Доколкото болшинството художници не създават своя собствена философия, те съзнателно или несъзнателно се влияят от водещите философски течения на своето време. Голяма част от съвременната литература е точно отражение на съвременната философия. Има над какво да се размишлява!

ПЛЕЙБОЙ: Нима художникът не е длъжен да отразява своето време?

РАНД: Не. Писателят е длъжен да бъде активен духовен лидер на своето време, а не пасивен последовател, носещ се по течението. Писателят е длъжен да формира ценностите на своята култура, да изразява и конкретизира ценностните авторитети на човешкия живот. Такава е същността на романтическата школа в литературата, която днес почти е слязла от сцената.

ПЛЕЙБОЙ : И къде се оказахме сега – имам предвид литературата?

РАНД : В задънената улица на натурализма. Натуралистите твърдят, че авторът е длъжен да бъде безстрастен фотограф или репортер, който безкритично записва всичко, което вижда. Според романтизма писателят представя нещата такива, не каквито са в дадения момент, а според Аристотел, „каквито могат и трябва да бъдат”.

ПЛЕЙБОЙ: Искате да кажете, че сте последната от романтиците?

РАНД: Или първата от завръщащите се романтици, ако използвам израза на един от моите герои в "Атлас".

ПЛЕЙБОЙ: Как оценявате състоянието на съвременната литература като цяло?

РАНД: От философска гледна точка тя е аморална, от естетическа – отегчителна до смърт. **Посвещавайки се изключително на изследване на порочното и безумното, тя се е превърнала в нещо подобно на клоака. Няма нищо по-сучно от порока.**

ПЛЕЙБОЙ: Има ли писател, от когото се възхищавате?

РАНД: Да. Виктор Юго.

ПЛЕЙБОЙ: А от съвременните писатели?

РАНД: Сред така наречените "сериозни писатели" няма нито един, от когото да се възхищавам. От съвременната литература предпочитам масовата, която продължава днес традициите на романтизма. Моят любим автор е Мики Спилейн.

ПЛЕЙБОЙ: Защо го харесвате?

РАНД: Защото е предимно моралист. В примитивната форма на детективския роман той описва конфликта между доброто и злото в черно-бели тонове. Той не ни потопява в омерзителна сива

смес от негодници от двете страни на бариерата, които не можеш да различиш един от друг. При него конфликтът е безкомпромисен. А като писател е великолепен майстор в този част от литературата, която аз смятам за извънредно важна - граденето на сюжета.

ПЛЕЙБОЙ: Как се отнасяте към Фокнър?

РАНД: Почти никак. Той е нелош стилист, но от гледна точка на съдържанието неговите романи не могат да се четат. Затова и малко съм го чела.

ПЛЕЙБОЙ: А какво ще кажете за Набоков?

РАНД: Прочела съм само една негова книга. По-точно – книга и половина. Половинката беше от „Лолита“, която не успях да завърша. Той е великолепен стилист, пише много красиво, но неговите теми, отношение към живота, възгледи за човека, са толкова пагубни, че никакво майсторство не може да ги оправдае.

ПЛЕЙБОЙ: Като писател, смятате ли философията за главна цел на вашето творчество?

РАНД: Не. **Моята главна цел е да изградя образа на идеалния човек, човекът, какъвто "може и трябва да бъде"**. Философията е необходимо средство за постигането на тази цел.

ПЛЕЙБОЙ: Във вашия ранен роман "Химн" героят ви заявява: "Избира моята воля, и изборът на моята воля е единствената заповед, на която се подчинявам". Това не е ли анархизъм? Свободното желание или воля ли е единственият закон, на който трябва да се подчиняваме?

РАНД: Не, не свободната воля. Цитираните от вас думи са своего рода поетична декларация, обусловена от общия контекст на "Химн". Аз използвам понятието „свободна воля“ в съвсем различен смисъл от този, който обикновено му се придава. **"Свободната воля" се състои в способността на човек да мисли или да не мисли.** Актът на мисленето – това е главният акт на човешкия избор. Разумният човек никога не се ръководи от желания или капризи, а само от ценности, основани на рационални съждения. Това е единствената висша власт, която той може да признае. Но това не означава анархия, доколкото ако човек иска да живее в свободно и цивилизовано общество и е с ума си, ще спазва законите, когато те са обективни, разумни и действени. Писах статия на тази тема в бюлетина „Обективист“ - за необходимостта и полезните функции на правителството.

ПЛЕЙБОЙ: И какви са според вас полезните функции на правителството?

РАНД: По същество, то има само една полезна функция – да защитава правата на личността. Доколкото тези права могат да се нарушават само чрез употребата на физическа сила и някои нейни производни, то правителството е длъжно да защитава хората от тези, които първи прибегнат към нея. В това се състои и истинската задача на правителството – да бъде полицаи, който защитава хората от насилие.

ПЛЕЙБОЙ: Ако сила може да се използва само в отговор на използването на сила, дали правителството е в правото си да прибегва към сила при, да кажем, събирането на данъци или военната повинност?

РАНД: По принцип аз смятам, че плащането на данъци трябва да е доброволно, както и всичко останало. Но как това да стане, е много сложен въпрос. Мога само да предложа някои методи, без да твърдя, че съм намерила отговорите. Например, правителствената лотария, организирана в много страни от Европа, е един от добрите методи за доброволно събиране на данъци. Има и други. Данъците трябва да се превърнат в доброволни пожертвования за **правителствените служби, които действително са нужни на хората, и за които те са готови да платят** – като

за застраховка. Но, разбира се, това е проблем на далечното бъдеще, на времето, в което хората ще са създали напълно свободно общество. Това ще е последната, *в никакъв случай първа*, от поредица реформи, които трябва да се осъществят. Що се отнася до задължителната военна служба, това е неправилно и неконституционно. Това е нарушение на основните права на човека, на правото на живот. Никой няма право да изпраща човек да воюва и умира за каузата на този, който го изпраща. **Никоя страна няма право да принуждава хората да ѝ служат.** Службата в армията трябва да е изцяло доброволна, и както ще ви кажат военните специалисти, армиите, изградени на този принцип, са най-добрите армии.

ПЛЕЙБОЙ: А що се отнася до другите обществени нужди? Смятате ли например, че пощенските услуги са законна функция на правителството?

РАНД: Дайте да изясним следното: моята позиция е абсолютно последователна. Не само пощата, но и улиците, и пътищата, и преди всичко, училищата, трябва да са частна собственост и да се управляват от частни лица. **Аз съм за отделяне на държавата от икономиката.** Правителството трябва да се занимава само с тези въпроси, които са свързани с употребата на сила. Това означава полиция, въоръжени сили, съдилища за разрешаване на споровете между гражданите. И нищо повече. **Всичко останало трябва е в частни ръце.** Тогава то ще се управлява значително по-добре.

ПЛЕЙБОЙ : Бихте ли създавали нови министерства или правителствени агенции?

РАНД: Не, и откровено казано, не мога да обсъждам каквото и да било в тази посока. Не се занимавам с организация на работата на правителството и не бих губила време с изобретяването на подобна Утопия. Аз говоря за тези принципи, чието практическо приложение е свършено ясно. След като вече казах, че съм против изпреварващата употреба на сила, какво повече да обсъждаме?

ПЛЕЙБОЙ: А употребата на сила в международната политика? Казахте, че всяка свободна страна е имала право да нахлуе в нацистка Германия по време на Втората световна война...

РАНД: Разбира се...

ПЛЕЙБОЙ: ... и че всяка свободна страна днес има моралното право – макар да не е длъжна, да нахлуе в Съветска Русия, Куба или всяка друга „робска кочина“. Така ли е ?

РАНД: Така е. **Диктатурата - тоест страна, която нарушава правата на собствените си граждани – се намира извън закона, и няма право да претендира за каквито и да е права.**

ПЛЕЙБОЙ: Поддържате ли идеята, че Съединените щати трябва да обявят война на Куба или СССР?

РАНД: В момента не. Не виждам необходимост. Поддържам преди всичко идеята за това, от което Съветският съюз се бои най-много – икономически бойкот. Поддържам икономическата блокада на Куба и икономическия бойкот на Съветския съюз. Тогава ще видите как двата режима ще рухнат, без Америка да даде нито една жертва.

ПЛЕЙБОЙ: Бихте ли одобрили излизането на САЩ от ООН?

РАНД: Да. Аз не мога да поддържам нелепите претенции на организация, която уж се бори за световен мир и защитава човешките права, а в същото време неин член е СССР - най-злият агресор и най-кръвавият палач в човешката история. Само мисълта за защита на права, когато сред основните правозащитници е Съветския съюз, е оскърбителна за самата концепция за правата, и за интелигентността на всеки човек, помолен да одобри или подкрепи подобна

организация. Аз не мисля, че честният гражданин трябва да си сътрудничи с престъпници, и точно по същата причина не смятам, че свободните страни трябва да сътрудничат с диктатури.

ПЛЕЙБОЙ: Поддържате ли скъсването на дипломатическите отношения със СССР?

РАНД: Да.

ПЛЕЙБОЙ: Вие се обявявате за антикомунист, антисоциалист, антилиберал. В същото време отхвърляте предположението, че сте консерватор. Нещо повече – често подлагате на най-рязка критика именно консерваторите. Каква е вашата политическа позиция?

РАНД: Поправям ви. Никога не съм определяла своята позиция чрез отрицание. Аз съм привърженик на капитализма *laissez-faire*, на правата на личността - а други права не съществуват, на индивидуалната свобода. Именно на тази основа **съм против всяка доктрина, предполагаща жертване на личното заради колективното: против комунизма, социализма, "държавата на всеобщото благоденствие", фашизма, нацизма, съвременния либерализъм.** И на същото основание съм против консерваторите. Консерваторите са привърженици на смесената икономика и на идеята за "всеобщо благоденствие". Те се различават от либералите по степен, не по принцип.

ПЛЕЙБОЙ: Твърдите, че Америка е изправена пред интелектуален банкрут. Включвате ли във вашия списък на интелектуални банкрути такива дясно ориентирани политически издания като "National Review" ("Национален преглед")? Не е ли това списание мощен глас против всичко, което вие наричате „етатизъм“?

РАНД: Смятам "National Review" за най- лошото и най-опасно списание в Америка. Такава защита на капитализма, каквато то провежда, води предимно до дискредитация и разрушаване на капитализма. Искате ли да ви кажа защо?

ПЛЕЙБОЙ: Бъдете така добра.

РАНД: Защото обвързва капитализма с религията. Идеологическата позиция на "National Review" по същество се свежда до следното: за да приеме свободата и капитализма, човек трябва да вярва в Бог или в някаква друга форма на религия, на свръхестествен мистицизъм. Което означава, че не съществува рационална основа, на която можем да се опрем, защитавайки капитализма. А това е равностойно на признание, че разумът е на страната на враговете на капитализма, че робовладелското общество или диктатурата са рационални системи, и че да вярваш в свободата може само ако се опираш на мистиката. Не е възможно да се измисли нещо по-унизително за капитализма, при това абсолютно невярно. Капитализмът е единствената система, която може да бъде защитавана и утвърждавана чрез разума.

ПЛЕЙБОЙ: Има ли сега в Съединените щати политически групировки, които одобрявате?

РАНД: Не, ако говорим за политически групировки. Съществува ли днес напълно последователна политическа групировка? Днес всички групировки се ръководят от взаимноизключващи се принципи, или защитават такива принципи.

ПЛЕЙБОЙ: А лично вие нямате ли политически амбиции? Никога ли не сте се замисляли да се кандидатируете за някой пост?

РАНД: Разбира се, че не. И се надявам, че не ме мразите чак толкова, за да ми го пожелавате.

ПЛЕЙБОЙ: Но все пак вие се интересувате от политика, или най-малкото, от политическа теория, не е ли така?

РАНД: Позволете да ви отговоря така: когато пристигнах тук от Съветска Русия, политиката ме интересуваше само по една причина – за да доживея до деня, когато вече няма да има нужда да се интересувам от политика. Бих искала да има такова общество, където ще мога да живея само със собствените си грижи и да постигам собствените си цели, знаейки, че правителството не се намесва и не унищожава тези цели, че **моят живот, моята работа, моето бъдеще, не зависят от милостта на държава или прищявката на диктатор**. Така мисля и днес. Само че днес знам, че такова общество е още непостигнат идеал, че нямам право да чакам някой друг да го постигне вместо мен, и че аз, като всеки отговорен гражданин, съм длъжна за направя всичко възможно, за да да бъде постигнат този идеал. С други думи, политиката ме интересува, колкото да осигурия и защита свободата си.

ПЛЕЙБОЙ: Във всички свои произведения твърдите, че в съвременния свят, дори вкапиталистическите страни, личността се потиска, а инициативата се задушават. В романа "Унизеният Атлас" Джон Голт организира стачка на "мислещите хора", което довежда до крушение съществуващото колективистично общество. Не мислите ли, че е дошло време художниците, интелектуалците, творчески мислещите бизнесмени по същия начин да си вземат обратно талантите от обществото?

РАНД: Все още не. Но преди да обясня, трябва да коригирам част от вашия въпрос. Това, което ние имаме сега, не е капиталистическо общество, а смесена икономика, тоест, смес от свобода и принуда; и това общество се движи, ако съдим по преобладаващите в момента тенденции, към диктатура. В "Атлас" действието се развива във време, когато обществото е достигнало фазата на диктатура. Когато това се случи, ако се случи въобще, тогава ще дойде време да се стачкува. Но не по-рано.

ПЛЕЙБОЙ: Какво разбирате под диктатура? Как бихте я дефинирали?

РАНД: Диктатурата е такава държава, която не признава правата на личността, в която правителството има пълна и безгранична власт над хората.

ПЛЕЙБОЙ: Къде, според вашето определение, минава разграничителната линия между смесената икономика и диктатурата?

РАНД: Диктатурата има четири отличителни признака: еднопартийно управление, екзекуции без съд за политически престъпления, експроприация или национализация на частната собственост, и цензура. Особено последното. Докато хората могат свободно да говорят и пишат, докато не е въведена цензура, те все още имат шанс да реформират обществото, да го насочат по по-добър път. Но когато въведат цензура- *това* е знак, че е време за интелектуална стачка. Под това аз разбирам, че хората няма да се дължни по никакъв начин да сътрудничат с обществения строй.

ПЛЕЙБОЙ: А като изключим такава стачка, какво според вас трябва да се направи, за да се осъществят тези обществени промени, които смятате за желателни?

РАНД: Обществените тенденции се определят от *идеите*. Именно идеите създават или разрушават обществените системи. Следователно, трябва да се отстояват и разпространяват правилните идеи, правилната философия. **Бедите на съвременния свят, включително разрушаването на капитализма, бяха причинени от алтруистичната, колективистка философия**. Хората трябва да се откажат именно от алтруизма.

ПЛЕЙБОЙ: А как бихте дефинирали алтруизма?

РАНД: Това е нравствена система, според която човек няма право да съществува заради самия себе си, а единствено оправдание за неговото съществуване е служенето на други хора. Според алтруизма саможертвата е *върховен морален дълг, ценност и благо*. Това е *нравствената основа на колективизма, на всички диктатури*. За да се стреми към свобода и капитализъм, на човек му е нужен не-мистичен, не-алтруистичен, *рационален* естетически канон - нравствено учение, което утвърждава, че **човек не е жертвено животно, че има право да съществува заради самия себе си, без да се принася в жертва на другите, и без да принесе другите в жертва на себе си**. С други думи, това, от което отчаяно се нуждаем сега, е етиката на обективизма.

ПЛЕЙБОЙ: Излиза, че според вас, за да се осъществят тези промени, трябва да се използват главно възпитателни и пропагандистки методи?

РАНД: Да, разбира се.

ПЛЕЙБОЙ: Какво мислите за твърденията на вашите противници, че моралните и политически принципи на обективизма ви поставят вън от основното русло на американската мисъл?

РАНД: Аз не признавам такова понятие като *"основно русло на мисленето"*. Може би то е приложимо към диктатурата, към колективистичното общество, в което мисълта е под контрол, и където съществува "основно русло" - само лозунги, а не мисли. Такова нещо в Америка няма. И никога не е имало. Чувала съм обаче този израз да се използва, за да се попречи на обшуването с аудиторията на всеки новатор, на всеки нон-конформист, на всеки, който може да предложи нещо оригинално. Аз съм новатор. Това е знак за отличие, знак на честта, а не нещо, което трябва да криеш, за което да се извиняваш. Всеки, който може да предложи нови или ценни идеи, излиза извън пределите на интелектуалното статукво. Но статуквото не е "русло" и, още по-малко, не е "основно русло". То е застойно блато. Именно благодарение на новаторите човечеството се движи напред.

ПЛЕЙБОЙ: Вярвате ли, че обективизмът като философия рано или късно ще се разпространи по цял свят?

РАНД: Никой не може да отговори на подобен въпрос. Човекът има свободна воля. Няма гаранции, че някога, в някое следващо поколение, хората ще предпочетат да бъдат рационални. Освен това на философията изобщо не ѝ е нужно да "се разпространява по цял свят". Ако зададете въпроса по друг начин, например ако попитате не мисля ли, че обективизмът ще стане философия на бъдещето, ще ви отговоря „да”. Но с една уговорка: ако хората се обърнат към разума, ако не бъдат унищожени от диктатурата, ако не бъдат хвърлени назад в Средновековието. Ако хората съхранят свободата достатъчно дълго, за да имат време да помислят – тогава обективизмът ще е тази философия, която ще приемат.

ПЛЕЙБОЙ: Защо?

РАНД: Във всеки исторически период, когато хората са били свободни, винаги е побеждавала най-рационалната философия. От тази гледна точка аз казвам : ”Да, обективизмът ще победи”. Но никаква гаранция, никаква предопределеност тук няма

ПЛЕЙБОЙ: Вие много остро критикувате света, какъвто е в момента, а във вашите книги се съдържат радикални предложения за изменение не само на обществения строй, но и на начина, по които болшинството хора работят, мислят и обичат. Оптимист ли сте за бъдещето на човека?

РАНД: Да, оптимист съм. Колективизмът като интелектуална сила и нравствен идеал е мъртъв. Но свободата и индивидуализма, както и тяхното политическо възплъщение - капитализма, още

не са открити. Аз мисля, че хората ще имат време да ги открият. Показателно е, че умиращата колективистична философия успя да роди само култ към порока, безумието, безпомощността и отчаянието. Вгледайте се в съвременното изкуство и литература с тяхното изображение на човека като безпомощно и безмозъчно същество, обречено на неуспех, отчаяние и гибел. Напълно е възможно това да е психологическа изповед на колективистите, но съвсем не е истинският образ на човека. Ако беше така, ние никога не бихме излезли от пещерите. Но го направихме. Огледайте се наоколо, взрете се в историята. Навсякъде ще видите постиженията на човешкия ум. Ще видите колосалния потенциал на човека да постига величие, и средството, благодарение на което съумява да го прави. Ще видите, че човек по природа не е безпомощен урод, а е станал такъв, когато е отхвърлил това средство: собствения си разум. А ако ме попитате какво е това „величие“, ще ви отговоря: способността да градиш живота си на трите основополагащи ценности на Джон Голт - разум, цел и самоуважение.

Превод: Калин Манолов